

РЕВЕРБЕРОВАНІ ЛЕКСЕМИ З КОРЕНЯМИ *-СЛОВ-* І *-СЛОУШ-* У ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТКАХ СХІДНОЇ СЛАВІЇ XI–XIII СТ.

Стаття присвячена реконструкції семантичної структури, з'ясуванню функціонально-семантичних особливостей лексем з коренями *-слов-* і *-слоуш-* зі значенням соціально-етичної оцінки особи (*лъжесловесъникъ*, *праздънословьць*, *соуесловьникъ*, *послоушьливыи*, *благослоушьливыи*, *богослоушьливь* тощо). Показано, що семантика коренів *-слов-* і *-слоуш-* сягає часів індоевропейської мовної єдності, зберігає зв'язок з прототиповими ознаками ('слухати' / 'чути', 'холодний', 'твердий' тощо), поєднує в собі синкретичний зміст давньогрецького Слова-ΛΟΓΟΣ і старослов'янської лексеми *слово*. Аналіз проведено на матеріалі східнослов'янських писемних пам'яток XI–XIII ст.

Ключові слова: Київська Русь, семантична реконструкція, іменник, прикметник, реверберована лексема, соціально-етична оцінка.

Фактично загублені в давніх текстах, майже непомітні рідкісні лексеми¹ утаємничують світобачення середньовічної людини. Семантизація низькочастотних конститuentів, незважаючи на притаманну їм просту семантичну структуру, ускладнена щільністю синонімічних відношень, розвинутою лексичною і морфологічною варіативністю. Рідковживані слова в своїй сукупності формують значний сектор периферійного шару, і особливо це стосується абстрактної, теологічної, філософської, етичної лексики як такої, що пов'язана з осмисленням понять надматеріального, духовного плану. Не є винятком і виявлені в східнослов'янських писемних пам'ятках XI–XIII ст. іменники і прикметники зі значенням моральної оцінки особи. Периферія лексико-семантичного поля (понад шістьсот одиниць), яке вони формують, є неоднорідною, розшарованою на широкі та вузькі пласти. У тій її частині, яка є найбільш віддаленою від ядра поля, виділяється група іменників і прикметників з коренями *-слов-* і *-слоуш-*. Спробуємо визначити їх кількісний і семантичний обсяг, функціонально-стилістичні особливості та встановити час першої фіксації в текстах зазначеного періоду.

Давньоруське слово XI–XIII ст. з усіма його значеннями та відтінками вплетене в струнку систему тексту, створеного або перекладеного на теренах Східної Славії. Етичні, соціальні проблеми, які порушуються в літературі

¹ Лексеми, які є рідкісними на тлі певної системи (у межах чітко визначеного хронологічного зрізу, лексико-семантичного поля, тематичної групи тощо), називаємо реверберованими (термін наш. — Г. М.). Реверберованими можуть бути не тільки периферійні, а й ті високочастотні полісемічні лексеми, які в одному зі своїх значень епізодично вжиті в давніх текстах (див.: Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі / Відп. ред. М. П. Кочерган.— К., 2006.— С. 63–65).

- Ф. — Давнього Письменства.— К., 1928.— Т. 1.— С. 115–137.
 — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4 т.— М., 2007.— Т. 3.— 830 с.; Т. 4.— 860 с.
- Филк. — Филкова П. Д. Староболгаризмы и церковнославянизмы в лексике русского литературного языка : Учеб. словарь: В 3 т.— София, 1986.— Т. 2.— С. 519–1074; Т. 3.— С. 1075–1502.
- Флавий — Мещерский Н. А. История иудейской войны Иосифа Флавия в древнерусском переводе.— М. ; Ленинград, 1958.— 578 с.
- ЧРС — Чешско-русский словарь : В 2 т. / Под ред. Л. В. Копецкого, Й. Филиппца, О. Лешки.— М., 1973.— Т. 2.— 863 с.
- Хр. Амарт. — Истрин В. М. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе. Текст, исслед. и словарь // Изд. Отд-ния рус. яз. и словесности Академии Наук.— СПб., 1922.— Т. 2.— 454 с.
- Экз. — Слово на вознесенье Иоанна Экзарха Болгарского // Успенский сборник XII–XIII вв.— М., 1971.— С. 429–440.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков : Праслав. лексич. фонд / Отв. ред. О. Н. Трубачев.— М., 1983.— Т. 10.— 198 с.
- DSNS — *Šwjela B.* Dolnoserbosko-němski słownik.— Budyšin, 1961.— 628 s.
- ESSJ — *Bezljaj F.* Etimološki slovar slovenskega jezika.— Ljubljana, 1995.— Kn. 3.— 355 s.
- SRSS — *Kotnik J.* Slovensko-ruski slovar.— Ljubljana, 1967.— 817 s.

H. V. MEZHHERINA

REVERBERATED LEXEMES WITH THE ROOTS -СЛОВ- AND -СЛОУШ- IN THE EAST SLAVIC LITERARY MONUMENTS OF THE 11th -13th CENTURIES

The article is based on the analysis of Old East Slavic literary monuments of the XI–XIII centuries. The research touches upon the reconstruction of semantic structure and functional-semantic features of Old Russian lexemes with roots -слов- and -слоуш- with the meanings of a socio-ethical assessment of person (*лъжесловесъникъ, прадънословьць, соуесловъникъ, послушьливый, благопослушьливый, богопослушьливъ* etc.). It is shown that the semantic relations of the roots -слов- and -слоуш- go back to the time of Indo-European linguistic unity, reveal semantic proximity. It has been demonstrated that semantics of words contains links with prototype signs (*listen to / hear, cold, solid* etc.); the features of the formation of cultural, ethical semantics of lexemes are traced. In the Eastern Slavic written monuments of the XI–XIII cent. thirty-eight nouns and adjectives with roots -слов- and -слоуш- have been certified in the use in relation to man. The absolute majority of lexemes is reverberated, words occur sporadically in written monuments of the XI–XIII cent. Two-thirds of the words are composites with prepositional bases *лъже-, мало-, годо-, прадъно-, соуе-, тьце-, стоудо-, скверно-, бого-*; they were formed as a result of translations from Greek. The variation of semantically and morphologically close nouns (*лъжесловьць — лъжесловесъникъ, малословьць — малословесъникъ* etc.) is described. Lexemes with root -слоуш- have a simple semantic structure, mark semantics of obedience / disobedience, words are combined into antonymic pairs (*ослоушьливый — неослоушьливый, послушьливый — непослоушьливый* etc.); they are rarely used, reverberated mainly in translated monuments. It is found that the semantics of complex words with these roots incorporated syncretic content of the ancient Greek Word-ΛΟΓΟΣ and the Old Slavic lexeme **СЛОВО**. More than ninety percent of lexemes represent a negative connotation pole, ethical antinorm (semantics of lies, babble, excessive talkativeness, shame, dirt, disagreement etc.), ten percent of lexemes represent a positive connotation pole, ethical norm (semantics of mind, spirituality, obedience, Christian humility).

Keywords: Kyiv Rus', semantic reconstruction, noun, adjective, reverberated lexeme, socio-ethical assessment of person.